

Horváth Szabolcs Ferenc

A romániai Országos Magyar Párt viszonya a jobboldali áramlatokhoz a harmincas években

1. Bevezetés

A romániai Országos Magyar Párt (OMP) ideológiai viszonyát korának vezető eszmeáramlataihoz eddig kevés tanulmány vizsgálta meg.¹ Különösen feltűnő ez a hiány, ha arra a kérdésre keresünk választ, milyen felfogása volt a pártnak azokról a politikai áramlatokról, melyek a 20-as években tűntek fel a nemzetközi politika színterén, a harmincas években meghatározóvá váltak, és amelyekről a magyar kisebbség (ugyanúgy, mint az anyaország) a maga (esetleg fennálló) revizionista törekvéseihez segítséget várhatott: a fasizmusról és a nemzetiszocializmusról van itt természetesen szó. Ahhoz azonban, hogy az OMP vezetőinek nézeteit értelmezhessek, nemcsak a párt önképét szükséges röviden felvázolni, hanem a meghatározó vezetőknek az antiszemitizmushoz való viszonyát is. Befejezésül pedig arról is szólni kell, mit jelenthetett a két világháború között a romániai magyar kisebbség pártjának a „jobboldaliság” fogalma.

2. Az OMP önképe

Egy párt „önképé”-n azokat az elképzeléseket, öndefiníciókat és szerepeket értem, amelyeket ez a párt saját magáról beszédekben, a sajtó útján stb. terjeszt. Fontos szerepet játszik ebben a Szervezeti Szabályzat, amely az OMP esetében már 1924-ben leszögezte, hogy mindenki tagja lehet a pártnak, aki „magát akár származásánál, akár műveltségénél fogva magyarnak vallja”.² Emellett a definíció mellett a párt vezető egyéniségei a harmincas években is kitartottak. Bethlen György pártelnök volt az, aki az 1931-ben Kolozsvárott elmondott választói beszédében ezt a Szervezeti Szabályzatot idézte, hozzátéve, hogy a párt mindenkinek a képviselője, aki magát „... akár anyanyelvénél, akár érzületénél ... fogva magyarnak vallja”.³ Ezeket a kritériumokat gondolta tovább Jakabffy Elemér, az OMP alelnöke, amikor azt a véleményét hangoztatta, hogy az OMP tulajdonképpen „...nem is politikai párt, hanem nemzetképviselő...”⁴; e nemzeten ő természetesen a magyar kisebbséget értette. Ugyanennek a véleménynek adott hangot Bethlen György a párt 1933-as nagygyűlésén, mondván: „Nem egy párt gyülekezetét alkotjuk... Mi (...) a Romániában élő magyar nemzet

egyetemét képviseljük”.⁵ Már ez a néhány idézet is elég ahhoz, hogy előadásunk témájának szemszögéből megvilágítsák azt, hogy az OMP (nyilvánvalóan azért is, hogy szavazatainak számát minél inkább növelje) a lehető legnagyobb felekezeti- és vallásfelettségre, valamint a legszélesebb ideológiai nyitásra törekedett – legalábbis elvi szinten.

3. Az OMP és az antiszemitizmus

Az ún. „zsidókérdés”, illetőleg az antiszemitizmusnak ehhez kapcsolódó problémaköre mind a magyarországi, mind az erdélyi magyar társadalomnak egyik gyakran taglalt, ellentétes módon vitatott problémája volt a két világháború között. Egy társadalomnak, ill. szervezetnek az antiszemitizmushoz való hozzáállását ugyanakkor annak a társadalomnak a jobboldali ideológiákhoz való viszonyulásának tükröként is fel lehet fogni.⁶ Ebben a kérdésben az OMP is többször állást kellett, hogy foglaljon, mivelhogy a zsidók szerepét az erdélyi magyar társadalomban, illetve az OMP-nak a zsidókhoz való viszonyát erős kritika érte a harmincas években.

Fentebb azért foglalkoztunk a párt önképének nagyon vázlatos ismertetésével, mert a párttagság benne foglalt körülírása által indirekt módon a zsidók érintve voltak. Ezt egyébként cionista szervezetek sérelmezték is.⁷ Azáltal ugyanis, hogy mindenki, aki magát származásánál vagy műveltségénél fogva magyarnak vallotta, a párt tagja lehetett, a párt tágra nyitotta kapuit mindenki számára, aki magára ezt érvényesnek érezte – így a zsidók számára is. Már a húszas évek közepén ebben az értelemben nyilatkozott dr. Jakabffy Elemér, a párt alelnöke, amikor egy katolikus lelkész vádjára, miszerint ő, mármint Jakabffy, szemléjének, a Magyar Kisebbség c. folyóiratnak a lapjain, túl sokat foglalkozik a zsidókkal, kijelentette: „...nem az én 'túlságos filozemita türelmem', hanem a Magyar Párt és így a kisebbségi magyar nemzetünk érdeke kötelez, hogy a *Magyar Kisebbség* hasábjait a magyar zsidóság felfogása előtt is megnyissam”.⁸ Bethlen György 1931-es nyilvános kijelentését viszont, hogy ő minden zsidót, aki a magyar közösséghez tartozónak érzi magát, szívesen lát a pártban és a párt támogatói közt, már azt szem előtt tartva kell értékelnünk, hogy Bethlen mindezt egy választási kampányban mondta.⁹ Bethlen kijelentésének háttérében tudniillik az állott, hogy ugyanabban az évben alakult meg a Romániai Zsidó Párt, amely a választásokon is részt vett, ily módon az OMP-tal konkurrálva a magyar ajkú zsidók szavazatáért.¹⁰ Az OMP-nak a kisebbségi magyar társadalomban általánosan elismert vezetője beszédével ugyanakkor nemcsak elébevágott későbbi vádaskodásoknak, hanem állásfoglalásával előre meg is határozta a párt harmincas évekbeli vonalát. Az említett vádaskodások 1932 elején léptek fel, amikor a párt három – részben fontos funkciókat betöltő – tagjának részvételével

Nagyváradon megindult „Erdélyi Lapok” címen egy „keresztény magyar politikai napilap”. Ennek főszerkesztője Paál Árpád volt, főmunkatársa Gyárfás Elemér szenátor, kolozsvári szerkesztője pedig Sulyok István, későbbi képviselő. A lap, melynek már az első számában az állítólagos zsidó sajtóhatalomról és az erdélyi magyarságnak a zsidók általi kihasználásáról volt szó, később a nemzetiszocialista ideológia és a Harmadik Birodalom erdélyi szócsové lett, az antiszemitizmus mindhárom klasszikus megjelenésformáját (keresztény antiszemitizmus [vérvád]; politikai-gazdasági antiszemitizmus [nemzetközi zsidó tőke] és rasszista alapú antiszemitizmus [magyarság és zsidóság összeegyeztethetlensége]) propagálva. Ennek a lapnak a megjelenése, illetőleg Gyárfás Elemér közreműködése szolgált alapul egy budapesti folyóiratnak, hogy az OMP-ot antiszemitizmussal vádolja meg.¹¹ Gyárfás tagadta ugyan a vádat, és utalt egy levélre, amelyet Marton Ernőtől, a Zsidó Nemzeti Szövetség titkárától kapott, és amely őt védte, válaszaival azonban csak bonyolította a helyzetet.¹² Végleges felmentést ebben a disputában az OMP számára csak a párt zsidó képviselőjének a cikke jelentette. Hegedüs Nándor ebben védelmébe vette a vezetőséget, mondván: „A Magyar Pártban soha nem vettem észre antiszemita tendenciát, pedig, különösen mióta képviselő vagyok, alkalmam van a párt vezetőit, irányítóit és a vezetés szellemét közről megismerni”.¹³ Ezzel elintéződött ugyan az antiszemitizmus vádja a Magyar Párt ellen, és a párt alelnöke, Jakabffy el is ítélte 1933 őszén a nemzeti kisebbségek genfi kongresszusán a német birodalomnak a zsidókkal szembeni kirekesztő politikáját¹⁴, Gyárfás Elemér kétes közreműködése az Erdélyi Lapokban azonban továbbra is folytatódott, s ez az OMP-ra is árnyékot vetett. Ez a közreműködés, hogy csak egy példát említsünk, abban a beszédben is megnyilvánult, melyben Gyárfás 1933 márciusában, Hitler hatalomrajutása után, a „zsidó szellem ... káros kinövéssei” ellen szólalt fel, melyek szerinte „minden egyházellenes, istenellenes mozgalmat, a szabadkőművességtől a kapitalizmuson át a bolsevizmusig...” táplál.¹⁵ Azt is szem előtt kell tartanunk, hogy Sulyok István képviselőisége 1933-ban nem azon bukkott meg, hogy az OMP nem jelöltette, jóllehet az ő cikkeiben jelentkezett a legdurvább antiszemitizmus¹⁶, hanem csupán a választási visszaéléseken.¹⁷ Gyárfás és Sulyok (Paál Árpáddal együtt) ezek szerint az OMP jobbszárnyát képviselték. Vezérelveiket nem tudták ugyan a pártban maradéktalanul érvényesíteni, ellenben hajlandók voltak (legalábbis Paál és Sulyok) az OMP vezetőségével az antiszemitizmus kérdésében szembeszállni. Ezt bizonyítja az eseményeknek az a láncolata, ami 1936 novemberében játszódott le. A „Magyar Lapok”-ká átkelesztődött „Erdélyi Lapok” hasábjain Jávor Béla tollából 1936. november 1-én egy cikk jelent meg, melynek szerzője azon túlmenően, hogy Hegedüst támadta, kétségbe vonta, hogy egy zsidó igazi és hű magyar lehet.¹⁸ A

nagyváradai és Bihar megyei párttagozat a cikket november 10-én határozatban ítélte el, és nemcsak Hegedűst vette védelmébe, hanem azt is kijelentette, hogy „a zsidóvallású párttagokat pedig éppen olyan párttagoknak tekinti, mint a keresztény vallású magyarokat”.¹⁹ A határozat nemcsak, hogy nem követte Jávor rasszista alapú, zsidókat kirekesztő antiszemizmusát, hanem ugyanakkor felszólította a párt központi elnökségét és intézőbizottságát „megnyilatkozás végett” (uo.). Az 1936. november 14-i központi intézőbizottsági jegyzőkönyv tanúskodik arról, hogy az OMP vezető tagjai többségileg kitartottak amellett, hogy a zsidók továbbra is tagjai maradhatnak a pártnak, és mivoltukat csupán felekezeti különlegességnek, de nem faji különállásnak tekintették.²⁰ Az ülésen a „Gyárfás–Paál–Sulyok”-trióból csupán Gyárfás volt jelen, de mivelhogy a jegyzőkönyv nem tüntet fel egyéni véleménynyilvánítást, hozzáállását nem lehet megtudni. Több jelenlevőnek (Bethlen György, Jakabffy Elemér stb.) viszont máshonnan származó kijelentéseik miatt ismeretes a hozzáállásuk. Aki ezek után a párt egyik legmagasabb szintű alakulatának hivatalos döntése és annak nyilvánosságra hozatala után azt hitte, hogy a kérdés el van döntve, alaposan tévedett, mert csupán két nappal e nyilatkozat után Sulyok István, az OMP központi intézőbizottságának tagja, a „Magyar Lapok” vezércikkében félreérthetetlenül leszögezte, hogy november elsején semmiképp sem Jávor Bélának egyedi véleményéről volt szó. Vezércikkében, tehát azon a helyen, ahol előtte és utána Paál Árpád főszerkesztői cikkei jelentek meg²¹, és mely vezércikkének címe „Kisebbségi totalitás” volt, Sulyok a következőket állította, és követelte:

„Az egész magyarságnak, a teljes és kizárólagos magyarságnak, a csak-magyarságnak drámai és politikai nélkülözhetetlensége különösen nehéz pillanatokban mutatkozik meg (...), semmit se ér az olyan magyar a közösség számára, ki érzelmi erőit különböző népek közt ossza meg... Nem lehet ugyanaz a gyarló ember egyszerre magyar és sváb vagy magyar és zsidó vagy magyar és örmény, hanem csak vagy az egyik, vagy a másik. Az efféle kettősségek (és nemcsak zsidó irányban vannak ilyenek) rendszerint a tartózkodást, a nemzetközi mozgalmak felé való hajlandóságot, a tétova semlegességet szokták jelenteni (...) és az ilyen személyek és családok elszaporodása az egész nemzeti közszellemet megfertőzi (...).”²²

A feledés leple fedi egyelőre a párt vezetőinek reakcióját (ha volt ilyen) erre a nyilvános ellenszegülésre és antiszemita úszításra. A reakciónak a hiánya annál feltűnőbb, ha szemünk előtt tartjuk, hogy a párt lapja, a „Keleti Újság”, minden (baloldali) szembenállásra, megmozdulásra rögtön reagált, és nemzetárulót, egységbontót kiáltott. Méginkább elvárható lett volna az OMP részéről egy válasz Sulyok nyílt támadására, ha meggondol-

juk, hogy a párt egyik alelnöke, Jakabffy, köztudomásúlag örmény származású volt, és Sulyok támadása így a párt egyik nemzetközileg (el-)ismert személyisége ellen is irányult. Feltételezhető ugyanakkor, hogy az OMP vezetőségének hallgatása az „Erdélyi Lapok” úszításaival kapcsolatosan egyrészt azzal is magyarázható, hogy az egyre durvuló antiszemita megnyilvánulásokat a szerzők magánvéleményének tulajdonította, másrészt tudatában volt annak, hogy a magyar kisebbség egyes köreiből pozitív visszhangra találnak az efféle vélemények. Utóbbi azt jelentené, hogy az így megnyerhető szavazatok számát az OMP vezetősége nagyobbnak (értékesebbnek?) tartotta, mint az ezáltal elvesző zsidó szavazatokat.

Ellenben az OMP-ról és a „zsidókérdés”-ről alkotott teljes képhez hozzátartozik az is, hogy egy román rendőrségi jelentés szerint Parecz Bélának az OMP bánáti tagozata elnökévé való választása 1935-ben azért hiúsult meg, mert azt Parecz antiszemita beállítottsága miatt többen elleneztek.²³ Közismert ugyanakkor az is, hogy 1938 elején mekkora dilemmát jelentett nemcsak Bethlen Györgynek arról dönteni, hogy elkötelezi-e magát az OMP O. Goga antiszemita pártja mellett. Az OMP intézőbizottsága 1938 február 10-i jegyzőkönyve egyértelműen mutatja a párton belüli törésvonalakat: a vitában Gyárfás is, Sulyok is a választási kartell mellett álltak ki, míg a liberális vonal, melyet hagyományosan és legékezzelőbban Krenner Miklós (Spectator) képviselt, ellene volt, illetve csupán magasabb érdekekre hivatkozva hódolt be neki.²⁴

A mondottakat összegezve megállapítható, hogy az OMP sem tudta magát kivonni a harmincas években az ún. „zsidókérdés” tárgyalása, taglalása alól. Lévé, hogy a párt az erdélyi magyar kisebbségi társadalom egészét képviselni próbálta, a legkülönbözőbb áramlatokat átfogni próbáló politikája miatt épp úgy helyet biztosított (*kellott* biztosítania?) durva antiszemita jelszavakat hangoztatók számára (Sulyok István), mint józan ítéletű, liberálisabb szellemiséget képviselő politikusoknak (Spectator, Jakabffy Elemér).

4. A jobboldali eszmék és az OMP

Az OMP-nak a különböző jobboldali eszmékhez való viszonyáról sajnos nem ismerünk hivatalos nyilatkozatokat. Ennek oka abban keresendő, hogy az OMP minden effajta véleménynyilvánítástól mint külpolitikai kérdéstől tartózkodott, nem akarván magát a román nacionalista sajtó támadásainak kitenni. A magyar sajtó e tekintetben tartózkodó volt - ettől csak az „Erdélyi Lapok” tért el.²⁵ Az erről a kérdéstről megrajzolható kép ezért főleg néhány megnyilatkozásra szorítkozik, melyek által mégis egy árnyalt ábra körvonalazható. Ennek legalábbis jelenlegi gyengéje, hogy

nem rendelkezünk oly adatokkal, melyek a párt elnökének pl. a Harmadik Birodalomhoz való hozzáállását egyértelműen megvilágítanák.

Az olasz fasizmust viszonylag korán tárgyalta Krenner Miklós a Magyar Kisebbség hasábjain. Már az ő hozzáállása jellemző arra a szemzőgre, amelyből a fasizmust és a nemzetiszocializmust (de a kommunizmust is) a magyar kisebbségi társadalom megítélte: ezeknek az ideológiáknak az elbírálásában ugyanis mindig az volt (és kellett is, hogy legyen) a fő szempont, hogy átvételük és támogatásuk miképp és mennyiben segíthetné elő a magyar kisebbség ügyét. Más szóval kifejezve: hogyan járulna hozzá (pl. a fasizmus) ahhoz, hogy a magyar kisebbség meg tudja őrizni nemzeti, vallási és kulturális identitását, milyen módon segítené erőfeszítéseiben, hogy önmagát (iskolákban, gazdasági és művelődési egyletekben stb.) megszervezve ellent tudjon állni a román állampolitika elnemzetlenítő intézkedéseinek, és a többségi nemzettel egyenjogú bánásmódot tudjon a maga számára kivívni. Ezekből a megfontolásokból kiindulva állította ugyanis Krenner követendő példaként a magyar kisebbség elé az olasz népnek a fasizmus által történt megszervezését.²⁶ Ez természetesen nem jelentette a fasiszta ideológia átvételének a propagálását, hanem csupán egy bonyolult kérdésben *egy* aspektusának a megfontolását. A harmincas években az OMP legtöbb parlamenti képviselője elhatárolta magát a kommunizmustól és a bolsevizmustól, de visszautasította a nemzetiszocialista ideológiát is. 1933 őszén Jakabffy Elemér még megértést mutatott az erdélyi századok körében elterjedt nemzetiszocialista elképzelések iránt, és ezeket a bukaresti kormányok diszkriminatív intézkedéseire és etnikumokat megkülönböztető politikájára vezette vissza.²⁷ Habár a diszkriminatív intézkedések a magyar kisebbséget se kímélték, Jakabffy mégis visszautasította rövid idő múlva a „Führer-elvet”, amikor megválasztották a bánáti tagozat elnökévé, mondván, hogy nemzeti kisebbségeken belül a „Führer” csakis egy nevetséges „operett”-figura szerepét játszhatja el, mivel egy kisebbség soha sem kerülhet abba a helyzetbe, hogy uralmon legyen.²⁸ Ezzel szemben és éppen ezért, mondta Jakabffy: „Önöknek (...) csak egyszerű elnökük lesz (...), aki fanatikusa az alkotmányos berendezkedéseknek, aki mindég demokrata volt és demokrata lesz (...), aki mindég liberális volt és liberális lesz, ha ez alatt az emberi értékek egyforma tiszteletét és megbecsülését értjük.” Jakabffy Elemér ismételt, minden kétértelműség nélküli kiállása a demokrácia és egy liberális államberendezkedés mellett mindig a nemzetiszocializmus elítélésével párosult, melyet egy olyan „diktatorikus világnézet”-nek nevezett meg 1937-ben a bánáti Magyar Párt közgyűlésén, amelyben hiányzik a „szabad bírálat joga”, és mely elnyomja a nemzeti kisebbségeket.²⁹ Jakabffy nem vett részt 1937 után a kisebbségi kongresszusokon, mondván, hogy azoknak a

szellemissége 1933 után a nemzeti szocialista ideológia hatása alá került, amit ő nem tud, és nem hajlandó elfogadni.³⁰ Az OMP elnöke, Bethlen György, funkciójában mint a Református Egyházkerület főgondnoka 1937-ben a reformáció ünnepén az „Egyház és nemzet” címmel előadást tartott. Ebben kritikusan állapította meg, hogy „a német birodalomban jelenleg fennálló államkormányzati rendszer túlhatalmasságra és kizárólagosságra törekvése miatt az egyházakkal (...) összeütközésbe került.” De Bethlent a Harmadik Birodalom kormányzati módszerei (legalábbis nyilvános helyen) csak mint hívő protestánst érdekelték, nem mint politikust, mert általánosságban gyakorolt kritikája arra szorítkozott, hogy azok a módszerek „...nem mindig egyeztethetők össze a protestáns egyházalkotmánnyal és lelkiismereti szabadsággal.”³¹ Kijelentése, miszerint „a nemzeti érzés a vallásos hittől különbözik, tehát azzal egyazon hierarchikus sorrendbe nem tehető” (uo.), úgy is értelmezhető, hogy lehet valaki romániai magyar és ugyanakkor ugyanolyan jó keresztény vagy zsidó, s ez egyezik a Bethlenről fennebb (3. fejezet) mondottakkal. Joggal kérdezhető viszont, hogy 1937-ben, tehát a Harmadik Birodalom fennállásának 5-ik évében a romániai magyarság politikai testületének legkiemelkedőbb személyisége ebben a témában miért engedte át a teret alelnökeinek (Jakabffy és Paál), akik egymásnak ellentmondóan nyilatkoztak. Az OMP több más tagja is negatívan nyilatkozott a nemzetiszocializmusról, így pl. Hegedüs Nándor, aki mind a fasizmust, mind a nemzetiszocializmust a magyar kisebbségi érdekekkel össze nem egyeztethetőnek tartotta, kisebbségellenes mivoltuk miatt.³² Az OMP viszonyát korának vezető eszmeáramlataihoz képviselőinek ideológiai megnyilvánulásainak tükrében ismertettük eddig. Ezért szükséges arra kitérni, hogy Jakabffy, Hegedüs és Balogh Arthur személyeiben az OMP az 1937-es választásokon épp azokat a személyeket nem jelöltette újból, akik a legegységesebben kiálltak a szabadelvűség és a demokrácia mellett.³³ Ezzel szemben az 1937-es választási kampányban Bethlen György az Andráskereszt jele alatt szónokolt, mely jelre a párt jeligéje, az ókeresztény „E jelben győzünk!” is utalt.³⁴ Habár nem tisztázható, mennyiben tekinthető ez egy eszmetörténeti koordinátarendszerben jobbrahajlásnak (illetve annak a kezdetének, hiszen az OMP mint minden más párt 1938 márc. 31-én fel lett oszlatva), az viszont bizonyos, hogy néhány nappal e felvétel közlése után és a választási kampány közepette a „Magyar Lapok” a „jobbaldaliság alkotó elemei” közé nem egyebet, mint a „keresztény eszmerendszerhez való visszakanyarodás[t], a keresztény alaptanítások mellett való felsorakozás[t]” sorolta.³⁵

A nemzetiszocialista ideológia visszautasítása az OMP több politikusa által azért jelentős, mert a kisebbségi magyar közönség számára is világos volt, hogy egy esetleges, valamikori (akár részleges) határrevízió csakis a Harmadik Birodalom támogatásával jöhet létre. Jellemző viszont, hogy

csak Paál Árpád, a jobboldali „Erdélyi Lapok” főszerkesztője tematizálta ezt a nyilvánosságban.³⁶ A jobboldali ideológiáknak az általánosságban való visszautasításával összefüggésben kell ugyanakkor azt is megemlíteni, hogy az OMP több politikusa legalábbis a felszínen elhatárolta magát Magyarország revizionista politikájától és az irredentizmustól. Ilyenértelmű tiltakozás hangzott el pl. a párt nevében a román vádaskodások ellen, de a magyar revizionista propaganda ellen is, azzal érvelve, hogy ennek a propagandának a (negatív) következményeit az a magyar kisebbség viseli, amelynek (politikai-gazdasági-erkölcsi) helyzete amúgy is kétségbeejtő.³⁷ Ezeknek az antirevizionista kijelentéseknek az őszinteségét természetesen meg lehet kérdőjelezni, ha az OMP vezetőségének szocializálódására és konzervatív beállítottságára gondolunk, melyen ők mint az ezeréves Magyarországon nagyrészt vezető funkciót betöltő politikusok (gondoljunk Paálra, Jakabffyra stb.) még a hatalomváltás előtt átmentek. Ezeket megfontolva az antirevizionista kijelentéseket aligha lehet általánosítani, és őket talán inkább egy feszült belpolitikai helyzetben tett szükséges taktikai lépésként, semmint szilárd meggyőződésként kell értelmezni. Ennek a magyarázatnak a valószínűségét két konkrét utalással is alá lehet támasztani, melyek az OMP vezető politikusainak ténylegesen prorevizionista hozzáállását bizonyítják.³⁸ Mivelhogy ezek azonban 1937-ből, illetve 1938-ból származnak, úgy véljük, elhamarkodott volna érvényességüket a két világháború közti egész időszakra és (ahogy azt román kutatók általában teszik) az egész magyar kisebbségre kiterjeszteni. Ebben az összefüggésben meg kell ugyanakkor azokat az autonómiatervezeteket is említeni, melyek a két világháború közti erdélyi magyarság köreiben készítették, és amelyek ugyanúgy, mint a revízió kérdése, Erdély jogi állapotát, hovatartozását érintették.³⁹

Tanulságos és sokatmondó az OMP hivatalos lapjának, a „Keleti Újság”-nak az árnyalt nemzetiszocializmus-recepciója. A lap fővonala helyeselte ugyanis Hitler hatalomrajutását, mert, szerinte, Németország azáltal megmenekült az „elbolszevizálódástól”: „A nemzetiszocialistáknak igazuk van. Ha nem állnának az ügyek élére olyan forradalmi lendülettel (...), akkor Németországot semmi sem fogja föltartóztatni a tökéletes elbolszevizálódástól”.⁴⁰ A lap a német „nemzeti forradalom” mérlegét másfél hónapnyi hatalomgyakorlás után ennek megfelelően néhány „kilengés(...), igazságtalanság(...)” ellenére pozitívnak látta, és reményét fejezte ki, hogy a német kormány minél hamarabb visszatér „az alkotmányosságnak és az emberi jog érvényesülésének” mezejére.⁴¹ A lapban ugyanakkor kritikus hangvételű cikkek jelentek meg a III. Birodalom egy-egy intézkedésével kapcsolatosan, és az újság nem volt hajlandó sem 1933-ban, sem később (mint fennebb láttuk) a zsidókról mint fajról beszélni, és figyelmeztetett a birodalom telhetetlenül agresszív külpolitikai vonalára. Így el lett ítélve az

1933 májusi németországi könyvégetés éppúgy, mint az 1935-ös szeptemberi kirekesztő zsidótörvények.⁴² Kisebbségpolitikai vonatkozásban ugyanakkor az OMP lapja kezdettől fogva a fennebb már említett szempontok (mi válik a magyar kisebbség javára?) miatt ellenezte a nemzetiszocialista elképzeléseknek Romániába való átültetését. Romániai viszonyokat szem előtt tartva a lap a „hitlerizmust” a legszélsőségesebb nacionalizmusnak nyilvánította, mely nem ismer kisebbségeket, és melynek megvalósítása Romániában épp ezért nem kívánatos.⁴³ A lap nemcsak, hogy szembeszállt a kisebbségi autarkiót, tehát önellátást sürgető Sulyok Istvánnal (kinek szeméi előtt ez a zsidók kirekesztésével lett volna egyenlő), de rámutatott arra is, hogy a kisebbségeknek egymással szövetkezniük és nem, mint azt a szászok tették, nemzetiszocialista alapon szervezkedniük szükséges.⁴⁴ Különösebb részletezés nélkül annyi legyen még megemlítve, hogy a harmincas évek második felében a lap nagy figyelemmel kísérte a III. Birodalomnak katonai téren egyenjogúsításra való törekvéseit, és még inkább (a konkrét szimpátianyilvánítás lehetősége nélkül) a szintén kisebbségi sorsban levő szudétánémetek útját 1938-ban az első bécsi döntésig.

Miként az antiszemitizmus kérdésében, úgy a jobboldali ideológiákról szólva is, főleg a nemzetiszocializmus problémájával kapcsolatban külön esetként kell az „Erdélyi Lapok”-at megemlíteni, melyet, mint említettük, az OMP három fontos személyisége vezetett. A romániai nagy magyar napilapok (rajta kívül: Keleti Újság, Ellenzék, Brassói Lapok) közül csupán az „Erdélyi Lapok” közölt mindvégig pozitív hangvételű cikket Hitler hatalomrajutása alkalmából és után, kifejezve reményét, hogy a nemzetiszocializmus által képviselt erők „szembenállást fognak kifejteni a békeszerződések egyoldalú hatalmi rendszere ellen, s határozott lökést fognak előidézni, hogy a háború utáni állapotokat döntően tisztázzák...”.⁴⁵ Ezt a (többi újságtól való) különállást az az „S.” rövidítés mögé bújó cikkíró is észrevette, aki szerint az erdélyi magyar sajtó visszafogott, illetve kritikus hozzáállásával nem tükrözi „az erdélyi magyar közvélemény - az ügyvédek, orvosok, tanárok, tanítók, magánhivatalnokok, birtokosok és gazdálkodók, papok, kereskedők, iparosok, mérnökök, szóval a közvéleményt formáló intellektuális réteg”⁴⁶ igazi hozzáállását a nemzetiszocializmushoz. Ez a réteg ugyanis a cikkíró szerint, akinek rövidítése mögött Sulyok István akkori OMP-i képviselő gyanítható, „a legnagyobb érdeklődéssel és tagadhatatlan rokonszenvvel kísérte a német nemzeti törekvések feltörésének és győzelmének ügyét”. Erről viszont csak az „Erdélyi Lapok” cikkezett szerinte „tárgyilagosan és elfogulatlanul”, és ezért Sulyok értetlenül áll ez előtt a sajtó előtt, amelyik szerinte „lelkendezve és örömmel [kap fel] minden hírt, ami nemcsak Hitler[t] és az ő 'pribékjeit' kompromittálja, hanem a nemzeti szabadságvágyának és nemzeti önrendelkezési jognak azt a csodálatos elemi kitörését is, amit (...)

a nemzeti szociálizmus jelent...”. Attól most eltekinthetünk, hogy Sulyok nemzetiszocializmus-képe inkább saját vágyait vetítette ebbe az ideológiába, semmint a valóságot tükrözte; elég arra utalnunk, hogy az állítólagos tárgyilagos helyzetbemutatás az „Erdélyi Lapok”-ban abban merült ki, hogy a lap pl. a Reichstag felgyújtását még 1933 végén is a kommunistáknak tulajdonította, egy osztrák lap nyomán a vezérelvet propagálta, Németországot kizárólag pozitív fényben mutatta be, a spanyol polgárháborúban egyoldalúan a (Német Birodalom által támogatott) konzervatívok oldalára állott stb. stb. Az „Erdélyi Lapok” ideológiai hátterének és programjának részletes bemutatása *itt* nem (lehet) feladatunk. Annyit viszont összegezve még hozzáfűzhetünk az immár elmondottakhoz, hogy Sulyok István (és itt nyilvánul meg a különbség a „Keleti Újság” és az „Erdélyi Lapok” közt) a harmincas évek közepétől (másokkal: Rády Elemérrel, Jávor Bélával stb. együtt) vezércikkek és tudósítások sorozatával próbálta a romániai magyar nyilvánosságot a nemzetiszocialista ideológia jegyében befolyásolni. Ez pl. a tekintélyelv átültetésének a szorgalmazásában, a (zsidókat kiközösítő) keresztény népközösség megvalósításában, a Harmadik Birodalomról és a fasiszta Olaszországról festett kizárólag pozitív leírásokban nyilvánult meg. Az „Erdélyi Lapok” mögött álló három főszemély (Paál, Sulyok és Gyárfás⁴⁷) az OMP-on belül (is) a jobboldalt képviselte, és véleményük, szerintünk (mint a magyar sajtón belüli különállásukkal és az antiszemitizmus kérdésében) a jobboldalhoz való viszonyban sem egyezett az OMP-on belül uralkodó fővonallal.

5. A „jobboldali” OMP

Mit jelentett, miben állhatott az OMP-on és a romániai magyar kisebbségen belül – az Erdélyi Lapok által hangoztatott gondolatokon túlmenően, melyeket az OMP a román belpolitikai viszonyok között nem tehetett meg hivatalos vonalává – a „jobboldaliság”? Az úgynevezett „harmincéves” fiatalok a Magyar Párt kolozsvári tagozata 1932 januárjában tartott gyűlésén (Sulyok István vezetésével?) a Párton belül „a jobboldali szellem érvényre juttatását követelték”.⁴⁸ De miben is állott volna ez az új *jobboldali* szellem? A korabeli sajtóból nemigen lehet ma már ezt egyértelműen kihámozni. A „Keleti Újság” a fiatalok fellépését elintézi néhány sorral anélkül, hogy érdemlegeset közölne.⁴⁹ Többet mondó ennél a „Friss Hírek” tudósítása, amely magát e harmincévesek szócsövének kiáltja ki. Eszerint „... a romániai magyarság politikai iránya csak egy lehet: védeni a magyar kisebbség jogait, s az egységben, testvériségben teremteni új életet a magyarság számára. Jobb, műveltebb, önzetlenebb, emberibb magyarokat, és jobb, emberibb magyar életet akar ez a csoport (...) Meg akarja reformálni a magyarság belső lelki életét, és a szervezetlen, a lelki egység kohéziója nélkül élő

erdélyi magyarságot öntudatosá, egy testvérré akarja tenni. Felkarolnak minden olyan mozgalmat, amely a magyarság gazdasági és kulturális egységének megvalósítására irányul (...) A fajiszeretet és a munkavágy irányítja ezt az ifjúsági csoportot...”⁵⁰ Ezek a követelések nem ütközhettek a Párt vezetőségének ellenállásába, hiszen (még ha esetleg más, általánosabb fogalmazásban is, de) nem tértek el lényegesen attól, amit pl. Bethlen György vagy Jakabffy Elemér beszédekben és cikkeikben propagáltak. Ezért is jöhetett létre a gyűlés előtt egy megegyezés a pártvezetőség és a fiatalok között, amihez minden valószínűség szerint csupán a fiatalok egy része nem tartotta magát. Konkrétabb elképzelések, mint a fenti programtervezet, nyilvánultak meg Albrecht Dezső cikkében, aki némi idő elteltével felrögzítette az erdélyi magyarságnak, hogy kitart az immár elavult kapitalizmus mellett.⁵¹ A kapitalizmus ugyanis az erdélyi magyarság gazdasági lerombolásához vezetett, és ezért – írja Albrecht – „az eddig teljesen elhanyagolt szociális kérdésnek és a kooperativizmus gondolatának az erőteljes felkarolása az, amit az erdélyi magyarság legsürgősebb feladatának hiszünk” (uo.). A kapitalizmus helyében Albrecht tehát egy olyan erkölcsi indíttatású gazdasági rendszert szeretett volna látni, amelyik a szociális kérdést az emberek összefogásával oldja meg: „A kooperativizmus gondolata az, amely a magántulajdon elvének krisztusi értelmezése által meg fogja szabadítani a világot mai rettenetes állapotából” (uo.). Ezáltal javíthatna tehát, Albrecht szerint, az erdélyi magyarság is gazdasági problémáin, miáltal az egész kisebbség helyzete enyhülne, még ha teljesen nem is oldódna meg: „Azt magunk sem állítjuk (...), hogy a keresztényszociálizmus mint gazdasági rendszer el tudná tüntetni a kapitalizmus minden kinövését és hibáját, de mint politikai és jogi rendszer a társadalmi igazságosság szellemében eddig is sokat enyhített a kapitalizmus szélsőségein...”⁵² Az OMP politizálásával szembeni elégedetlenségét Albrecht a „Magyar Kisebbség” 1933-as, fiatalok által összeállított számának bevezető cikkében fogalmazta meg először. Az OMP megrekedt, szerinte, az általános politizálás szintjén, ami azért nem elégséges, mert így csak a „kis engedmények, a megalkuvás paktumpolitikája” lehetséges, viszont a romániai magyarságnak „belső munkára” van szüksége: „egy zárt társadalomnak a kiépítése mind a jogvédelmi, mind az államhatalommal szembeni törekvéseink eredményessége szempontjából egyaránt nélkülözhetetlen”.⁵³ Megállapítható, hogy a magyar kisebbségi élet 1920 és 1940 közötti stratégiáját Albrecht elvi szinten példásan fogalmazta meg:

„Kisebbségi realpolitika alatt azt a módszert értjük, mely egy nemzeti kisebbséget a magyar nemzeti egyéniségében meg tud tartani, és az államhatalom birtokában levő többségi nép elnemzetlenítő, politikai, gazdasági és kulturális téren elnyomó törekvéseivel szemben a legnagyobb védelmet tudja biztosítani.” (Uo.)

A döntő kérdés viszont az, miképp képzelte el Albrecht ennek a „kisebbségi reálpolitikának” a kivitelezését. A „zárt társadalom” követelése 1933 elején ugyanis kimondatlanul is olyan asszociációkat kelthetett olvasóiban, miket a „keresztény magyarok autárkiájának” Sulyok általi követelése a Keleti Újság vezércikkírójában.⁵⁴ Nyilvánosan kimondani Albrecht csak azt merte, hogy a politikai szervezkedésen túlmenően a magyar kisebbségnek olyan összefogásra van szüksége, mely megteremti a kisebbségi magyarság gazdasági, kulturális és társadalmi egységét, melyet létrehozni eredetileg a betiltott Magyar Szövetség volt hivatott. Csupán egy hasonló szervezettel maga mögött képes a romániai magyarság ellenállni a román politika elnemzetlenítő célkitűzéseinek. Albrecht, aki később a Magyar Népközösségben vezető szerepet vállalt, csakis egy ilyen szervezettel a háttérben látta a magyarság „súlyának” növekedését s létét biztosítva. Ehhez viszont előbb a magyarság *gazdasági* súlyának közös erővel való emelését tartotta szükségesnek, amit aztán a *politikai* súly (előbb erdélyi szintű, majd országos) növekedése követhetett volna: „Súlyunk annyi lesz, amennyivel Erdélyben bírunk...”⁵⁵ Lévéen, hogy a politikai aktivitás addigi látszateredményei nem járulnak hozzá azokhoz a keretekhez, melyek a magyarság fennmaradását biztosíthatnák: „Ki kell már mondanunk egyszer, hogy állam akarunk lenni az államban ...” (Uo., 89. o.). Ez az „állam az államban” elképzelés egy olyan népközösségi alapon megszervezett magyarságképet akart felvázolni, mely magyarság „kulturális és gazdasági igényeit önmagából tudja táplálni és kiélni...” (Uo. 90. o.). Ezt az elképzelést támogatta a következő években az Erdélyi Lapok hasábjain Sulyok István is, párosítva a nemzetiszocialista ideológia már említett elemeivel.⁵⁶

Keresztényszocialista indíttatású háttérük lehetett azoknak az alapelveknek, amelyeket a bánáti tagozat főtitkára, Páll György, e tagozat 1936-os közgyűlésén olvasott fel: „1. nemzeti eszme, 2. a keresztény valláserkölcsei felfogás, 3. a szociális kérdés, 4. a demokrácia”.⁵⁷ Figyelemre méltó, hogy rögtön a „nemzeti eszme” után, amin a magyar identitás megőrzése értendő, a keresztény szellemet emelte ki, azért, mert ennek szerepet tulajdonított a szociális problémák megoldásában. Ehhez képest a demokrácia melletti kiállás (úgy tűnik) másodrangú gondná süllyedt. Ez érthetőnek mondható, ha szem előtt tartjuk Bethlen György 1933-as nagygyűlési beszédét, melyben a párt elnöke kimondta, hogy az OMP soha sem juthat kormányzási szerephez. A demokráciának ez a(z) elvi szintű) degradálása mégis meggondolkoztató, ha eszünkbe jut, hogy a bánáti tagozatnak ekkor már az a Jakabffy Elemér volt az elnöke, aki lapjában, a Magyar Kisebbségben állandóan azt hangoztatta, hogy egy kisebbség fejlődése csakis demokratikus körülmények közt képzelhető el. Ezek a fentebb vázolt fölfogások, melyek lényegében a magyar kisebbség szociális

problémáira koncentráltak, és tudomásunk szerint a napi politika kérdéseit inkább másodrangú feladatként kezelték, az 1930-as évek elején a kor haladó eszméi közé tartoztak. Törekvéseikben, hogy a kapitalizmus vadhajtásai és a szovjet kollektivizmus réme között egy járható keresztény erkölcsi alapvetésű közéletet leljenek, az 1931-es Quadragesimo Anno c. pápai körlevélre alapoztak. Ebből a közös alapból kiindulva azonban a legszélesebb és legellentétebb fejlődési irányok felé is lehetőségek nyíltak: így a szélsőjobboldalra sodródott Sulyok I. és Albrecht Dezső, akik ezáltal el is búcsúztak egy igazi keresztény gyökerű politika- és társadalomfelfogástól, melynek képviselője 1933-mal kezdődően Márton Áron lett, de amelyet pl. Venczel József, László Dezső és Jancsó Béla is képviseltek.⁵⁸

A keresztényszocialista elvek mellett (melyeket az OMP keretein kívül az „Erdélyi Fiatalok” és a „Hitel” is hangoztattak) még egy másik oldalról is meg lehet közelíteni a „jobboldaliság” fogalmát a Magyar Párt eszmerendszerén belül. Itt a román társadalom felé történő nyitás problémakörére utalunk. Ez megosztotta a pártot. Nincs szándékunkban az 1932-es hídverési akciót, a vezetőség reakcióját Krenner javaslatára, a sajtóvitát stb. felvázolni⁵⁹, csupán utalni szeretnénk röviden arra az összezárkózást sürgető, visszahúzó, konzervatív magatartásra, mely az OMP vezetőit (vagy legalábbis egy részét: Bethlent, Gyárfást) jellemezte. Jól megvilágítja (még ha utólagosan is) ezt a magatartást Bethlen György beszédének egy része, melyet mint a volt OMP elnöke 1940. szeptember 15-én Horthy Miklós előtt mondott: „... amidőn testi és lelki üldöztetéseket és sanyargatásokat elszenvedve itt állunk műveltségünkben és földi javainkban leszegényedetten, boldogan és büszkén mondhatjuk, hogy ősi erdélyi hagyományainkat megőriztük (...), magyar mivoltunk mélyebb és gazdagabb lett”.⁶⁰ Azon túlmenően, hogy (amint azt már a kortárs Mikó is találóan megjegyezte) egy hídverés lehetetlen munka, ha a túoldal állandóan visszahúzódik, Bethlennek ez a néhány sora utal az OMP harmincas években mindinkább domináló politikai-ideológiai vonalára: a kisebbségi politika fő stratégiai célja egyáltalán nem a román körökkel való minél szélesebb együttműködés volt, hanem a még meglévő intézmények és tulajdonok, lehetőségek és pozíciók, jogok és engedélyek megőrzése és megvédése (akár nemzetközi fórumok előtt is). Mindez azzal a kimondatlan céllal történt, amelynek elérése után Bethlen kifejezhette: „... köszönjük a Mindenható Istennek (...), hogy adott nekünk el nem múló reménységet magyar fajtánk örökkévaló igazságában... Őszinte hálával eltelve fejezzük ki köszönetünket mindazon kormányférfiaknak, akik két évtized (...) munkájával előkészítették a talajt.”⁶¹ Az elmondottakat összegezve: szerintünk a „jobboldaliság” fogalma az OMP-on belül az 1930-as években a romániai belpolitikai viszonyok miatt csak abban merülhetett ki, hogy egy főleg a katolicizmus által dominált keresztényi alapon

álló társadalompolitikai elképzelés párosult egy alapjában véve konzervatív indíttatású érték-, jog-, pozíció- és identitásmegőrző (és ezeket „jobb” időkre átmenteni akaró) stratégiát követő politikával.

6. Összefoglalás

Az OMP-nak a harmincas években az akkori jobboldali áramlatokhoz való viszonyát kutató történész mindenekelőtt e párt korlátolt mozgásterével szembesül. A romániai belpolitikai viszonyok miatt, lévén hogy a pártnak állandóan a román sajtóban és román politikusok által hangoztatott vádak ellen (irredentizmus, budapesti instrukciók követése) kellett védekeznie, a párt politikusainak eleve korlátozott megnyilvánulási lehetőségei voltak. Ennek ellenére úgy véljük, eléggé koherens képet lehet megrajzolni, ha figyelembe vesszük a korabeli sajtóban, különösen a politikai jellegű publicisztikában, néhány személyes feljegyzésben (Jakabffy, Paál), valamint a romániai és magyarországi levéltárakban levő idevágó anyagot. Ezek alapján le lehet – szerintünk – a következtetést vonni, hogy az OMP mint (saját felfogása szerint) az egész romániai magyarság képviselője, természetesen módon a jobboldalra vonatkozó vélemények egész palettáját (re)prezentálta. Ez tűnt ki már az antiszemitizmus problémáját bemutató anyagból is: szélsőjobboldali, leplezetlen antiszemitizmust találunk Sulyok István (1932–33-ban képviselő!) írásaiban, és rejtett formában Paál és Gyárfás megnyilatkozásaiban (előbbi a párt alelnöke, utóbbi hosszú éveken át szenátora volt). Egyszerűen konzervatívnak nevezhető hozzáállása volt e tekintetben a párt elnökének, Bethlen Györgynek, akinek funkciója miatt arra is gondolnia kellett, hogy a zsidók bizonyos szavazói potenciált is jelentettek. Ezt a „Sulyok-kör” megkérdőjelezte, a zsidókat a „magyar ügy” elárulásával vádolva. A párt e tekintetben liberális szárnyát pl. Jakabffy és Spectator nevei fémjelzik, akik a humánus és a kisebbségi szolidaritás nevében léptek fel az antiszemitizmus ellen. Bonyolódik a helyzet, ha a nemzetiszocializmusnak az erdélyi magyarság általi recepcióját vizsgáljuk. A fenti szélsőjobboldali kör, melyet a nemzetiszocializmushoz való pozitív hozzáállás és a Harmadik Birodalom külpolitikájának helyeslése jellemzett, a harmincas évek második felében a Hítel folyóirat köré gyülekező ifjak néhány tagjával bővült (pl. Albrecht Dezső). Sajnos, nem rendelkezünk olyan nyilatkozatokkal e korból, melyek a párt elnökének a nemzetiszocializmusra vonatkozó véleményét tartalmazzák. Ez azért is sajnálatos, mivel mind a „Sulyok-kör”-ről, mind a konzervatív, Bethlen köré tömörülő csoportról biztosra vehetjük, hogy ők már (legkésőbb) a harmincas évek elejétől hittek a revízió lehetőségében, és várták is azt. Köztudomású volt ugyanakkor az erdélyi magyar társadalomban, hogy ez a revízió csakis a Harmadik Birodalom, vagyis a

nemzetiszocialista ideológia által volt elérhető. A kutatások jelenlegi állása szerint ez a pozitív viszonyulás a nemzetiszocializmushoz nem jellemző arra a liberális csoportra, amelyik kimondottan a nemzetiszocializmus ellenségének és nem feltétlen revízióbarátnak nevezhető (Krenner, Ligeti, az Erdélyi Fiatalok néhány tagja). Ez a kissé sablonos hármass felosztás természetesen még további finomításra szorul: így pl. további tisztázásra vár Gyárfás Elemér ideológiai hovatartozása (őt talán leginkább egy konzervatív-jobboldali átmeneti mezőben lehetne elhelyezni); ugyanilyen nehezen eldönthető eset a Jakabffyé, akiben konzervatív vonalak liberális eszmékkel vegyültek.

A politikai és publicisztikai megnyilatkozások már említett korlátozott lehetőségei magukkal hozták, hogy akár mert nem volt rá belső indíték, akár mert azok kontraproduktív mivolta nyilvánvaló volt, az OMP-on belül nem nyilvánultak meg nyíltan a harmincas években más országokból és más pártokból ismert kimondottan (szélső)jobboldali nézetek. Ezt annak ellenére ki lehet jelenteni, hogy ebben az előadásban ekkora hangsúlyt fektettünk a „Sulyok–Paál” körre: tudnunk kell viszont, hogy Sulyok 1933 után nem volt már képviselő és Paál is nagyváradi munkaköre által eltávolodott a magyar kisebbség döntéshozó földrajzi központjaitól. Mindketten részt vettek ugyan az intézőbizottság gyűlésein, Paál ráadásul a párt egyik alelnöke is volt, de a többség akaratának ők is alá kellett, hogy vessék magukat, és ezért, legalábbis ismereteink jelenlegi állása szerint, nem jutottak domináló szerephez a párton belül. Sulyoknak 1939-es Magyarországra történt távozása abban az időszakban, amikor az általa korábban dicsőített Németország hatalma teljében volt és Magyarország számára a Sulyok által bizonyára várt revízió mind valószínűbb lett⁶² – ez a távozás is inkább amellet szól, hogy (legalábbis ő) magát marginalizálva érezhette. Ez is azt bizonyítja, hogy az erdélyi magyarságon belül még ha léteztek is, nem léphettek fel nyíltan olyan radikális nézetek, mint pl. a szászoknál, akiknél a román hatalom többet tűrt meg. Ezért szükséges az OMP-on belül azt a vonalat „jobboldali”-nak nevezni, amelyik (összehasonlítva a nála „liberálisabb”, tehát nyíltabb, demokrata pozíciókat inkább védő, az antiszemitizmus ellen egyértelműen fellépő, románság fele való nyitásra inkább hajló csoporttal) azt az álláspontot képviselte, hogy a romániai magyarságnak olyan politikát kell folytatnia, amely keresztény alapon állva (erős egyházi támogatással) ennek a kisebbségnek az érdekeit és értékeit (iskolák, gazdasági tulajdonok, kulturális vagyonok stb.) megőrzi és átmenti „jobb” időkre. Ezek eljöveteleig pedig a magyarságon egy olyan keresztényszocialista alapú gazdaságpolitikával kell segíteni, amely szövetkezetek alapításán, a falusi rétegek tanításán, kedvező fináncpolitikán és hasonlókon keresztül elejét venné e rétegek

elszegényedésének, lezüllésének és ezáltal identitástudatuk esetleges meg-ingásának.

Jegyzetek

¹ Konkrétan a témánkkal foglalkozó tanulmányokat nem ismerünk, de az OMP felépítésével, ideológiájával és stratégiáival foglalkozó tanulmányok mindegyike érinti indirekt a témakört: Balázs Sándor: A Magyar Párt - ideológia - tézisekben. In: Korunk, 1991/2, 235-240; Bárdi Nándor: A romániai Országos Magyar Párton belüli irányzatok. In: Kovács Éva, Zsinka László (szerk.): Közép-Európa az integráció küszöbén. I. Közép-Európa konferencia. A Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézet 1996. évi konferenciája, Budapest, 1997, 89-96. Uő.: A romániai magyar kisebbség politikai stratégiái. In: Regio, 1997/2, 32-67.; .

² Lásd: Mikó Imre: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940. aug. 30 ig, Budapest, 1941., 53-54. l.

³ Bethlen György kolozsvári választói beszédét közölte a Magyar Kisebbség (a következőkben: MK): 10. évf. (1931), 398-410 lap (idézet: 409).

⁴ Lásd: Jakabffy szatmári beszédét: MK 11. (1932.), 410-414., (idézet: 413.).

⁵ Lásd: „A hatodik nemzetgyűlésünk”: MK, 12. (1933.), 401. oldal.

⁶ A magyarországi antiszemitizmus közelségét a fasiszta eszmerendszerhez külföldi szemlélők már az 1920-as évek elején észlelték, l. Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Budapest, 1999, 217. o.; Hildrun Glass szerint is a romániai németek zsidókhoz fűződő viszonya jó indikátora a nemzetiszocializmus hatásának (a német kisebbségre), lásd: Glass, Hildrun: Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien (1918-1938), München, 1996, 14. o.

⁷ Lásd: Glass, i. m., 167. o.

⁸ Lásd: MK 4 (1925), 285-289. o.

⁹ Lásd: a 3. lábjegyzetet.

¹⁰ Lásd: Iancu, Carol: Evreii din România. De le emancipare la marginalizare 1919-1938, București, 2000, 220. l.

¹¹ Lásd: Cserszegi L. S.: Reakciós zászlóbontás Erdélyben. In: Századunk, 1932, 133-135. l.

¹² Gyárfás válaszát az Erdélyi Lapok 1932. márc. 18-án közli (1. oldal); l. azonkívül Gyárfás egy másik cikkét: MK 11 (1932), 194-197. l.

¹³ Hegedüs Nándor cikke „Az antiszemitizmus vádja a Magyar Párt ellen” címmel jelent meg az MK 11 (1932), 198-202 lapján.

¹⁴ Lásd: Keleti Újság, 1933. szept. 26, 3. o.

¹⁵ A beszédet közli az Erdélyi Lapok 1933. márc. 21-i száma, 4. o.

¹⁶ Néhány idevágó cikke: 1933. ápr. 3, 1.o.; 1936. okt. 23, 1-2.o.; 1936. nov. 18, 1-2.o.;

¹⁷ Lásd: Keleti Újság 1933. dec. 22, 1-3.o.

¹⁸ Lásd: Jávor Béla: A népkisebbségi magyar ügyvédek számbavétele. In: Magyar Lapok, 1936. nov. 1, 13-14. o.

¹⁹ Lásd: Keleti Újság, 1936. november 12, 5. o. Paál Árpád másnap a Magyar Párt városi tagozatával szemben védelmébe vette Jávort, lásd: Magyar Lapok, 1936. november 13, 1-2. o.

²⁰ Lásd: György Béla (szerk.), A romániai Országos Magyar Párt iratai. I. A választott testületek jegyzőkönyvei, Csíkszereda, 2003. Az intézőbizottság (35.) jegyzőkönyve, 1936. nov. 14-ről. Az intézőbizottság döntését a Keleti Újság 1936. nov. 16-án első oldalon közölte.

²¹ Paál Árpáddal kapcsolatosan elterjedt az a mentegetés, miszerint „Az Erdélyi Lapok irányítása a harmincas évek második felében egyre inkább kicsúszik a keze alól, s a lap – különösen 1940 után – címét Magyar Lapokra változtatva, jobboldali, németbarát orientációjú sajtóorgánummá válik”, legalábbis Balogh Edgár és Nagy György szerint (In: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, IV., Bukarest–Kolozsvár, 2002, 356–357). Ezzel szemben Paál Árpád naplói és hagyatéka (Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely) erős antiszemita hozzáállásról tanúskodik a húszas évek második felétől kezdődően, valamint arról, hogy 1935 után is ő felelt a hatóságokkal szemben a lap vonala miatt, és ő szerkesztette meg a csak részben mások által írt vezércikkeket. Az „Erdélyi Lapok”, mely nevét már 1936-ban „Magyar Lapok”-ra változtatta, jobboldaliságáról és németbarát-ságáról lennebb bővebben.

²² Lásd: Sulyok István: Kisebbségi totalitás. In: Magyar Lapok, 1936. november 18, 1-2. o.

²³ Lásd: ASB, Fond Dir. Gen. A Pol., dos. 106/1935, f. 22-23. Parecz nem lehetett viszont egyedül a hozzáállásával, ha a bánáti tagozat 1936-os közgyűlésén „egy kisebb belső ellenzék, a katolikus jobboldal” jelent meg, és a főtítkárnak a „keresztény valláserkölcsei felfogást” mint alapelvet fogalmazta meg, ld. Jakabffy Elemér – Páll György: „A bánáti magyarság húsz éve Romániában 1918–1938”, Bp., 1939, 142f. Mellékesen megjegyezve: a főtítkárnak ugyanaz a Páll György, akinek tudomásával (és ösztönzésére) jött létre az a csoport, melyet a román hatóságok 1939-ben irredenta tevékenységért letartóztattak, l. MOL K64 – 87. cs. - 1940 – 27b. - 964/res. pol. - f. 44 - 46.

²⁴ Lásd: György Béla, i. m., 38. jk., 1938. febr. 10.; Mikó, i. m., 200. o.

²⁵ Lásd: az Erdélyi Lapok 1933. márc. 24-i vezércikkét: „Egyik román laptársunk (...) haragosan méltatta, hogy a Magyar Pártnak külön külpolitikai látása és iránya mer lenni ... minden állampolgárnak joga van véleményt formálni az ország dolgairól. Tehát a külpolitikáról is mindenkinek meg lehet a maga véleménye. Egy kisebbségi népnek is...” 1. o.

²⁶ Lásd: Spectator, Keserű panasz, in: MK, 7. (1927.), 638–649. o. Néhány más, elutasító cikk a Magyar Kisebbség hasábjain a fasizmusról az 1920-as években: Pásint Ödön, Bolsevizmus vagy fasizmus?, MK, 6. (1926.), 117–119. o.; Jakabffy Elemér, Mussolini szelleme Szatmár vidékén, MK 6. (1926.), 197–200. o.

²⁷ Lásd: Jakabffy Elemér: A mi ügyünk mint az európai politika próbaköve. In: Magyar Kisebbség 12. (1933.), 625–628. o.

²⁸ Lásd: Jakabffy Elemér: Temesvári beszéd. In: MK 14. (1935.), 604–609. l.

²⁹ Lásd: „Jakabffy Elemér dr.: Egy kisebbségi társadalom számára csak a liberális demokrácia jelentheti az életet” in: Brassói Lapok, 1937. júl. 7, 5. o.; „A Bánság magyarsága ünnepélyes közgyűlésen tett hitet a Magyar Párt mellett”, in: Keleti Újság, 1937. júl. 7, 2-3. o.

³⁰ Lásd: „Jakabffy Elemér dr. újra megindokolta, miért nem vett részt a londoni kisebbségi értekezleten”, in: Keleti Újság, 1937. okt. 6, 3. o.; „Miért nem ment el Jakabffy Elemér dr. Londonba?”, in: Keleti Újság, 1937. okt. 18, 3.o. 1937 után Jósika János báró képviselte a romániai magyarokat a kongresszusokon.

³¹ Dr. gróf Bethlen György: Egyház és nemzet. In: Keleti Újság, 1937. nov. 15, 3-4. o.

³² Lásd: Hegedüs Nándor: A kisebbségek jogegyenlőségének bukása a választáson. In: Magyar Kisebbség 13. (1934.), 165-172 o.; Uő.: Levélváltás egy kisebbségi szakértővel. In: MK 16. (1937.), 151-157 l.

³³ Lásd: Körösi Sándor: A Magyar Párt a választási harcban. In: Brassói Lapok, 1937. dec. 5, 1-2. o.; Mikó szerint (i. m., 194. o.) Hegedüs és Balogh önként lépett vissza a fiatalság javára, „...másokat pedig elejtettek” (Mikó, uo.). Ellenben Albrecht Dezsőnek a cikke a Hittelben azt bizonyítja, hogy ez csupán szemfényvesztés volt, mert a fiatal jelölteknek csak esélytelen helyek jutottak, lásd A. D.: Nemzedékváltás gyakorlatban. In: Hittel, 1937/4, 317-320.

³⁴ Ezt a hatásos képet közli a Keleti Újság: 1937. dec. 7., 1. o.

³⁵ Lásd: dr. Nyisztor Zoltán: A jobboldaliság alkotó elemei. In: Magyar Lapok, 1937. dec. 11., 1-2. o.

³⁶ Lásd: Paál Árpád: „Magyar - német ellentétek a népegységi mozgalmakban“. In: MK 12. (1933.), 443 o.; Erdélyi Lapok: „Hitler a hatalomban” (vezércikk), 1933. febr. 1, 1.o. és Glass: i.m., 428kk.

³⁷ Lásd: Gyárfás Elemér szenátusi beszédét 1931 dec. 5-én: MK 10. (1931.), 893-895 o.; Hegedüs Nándor: Egy indokoláshoz. In: MK 14. (1934.), 691 o.

³⁸ Lásd: MOL KM K64 - 1937 - 71. cs. - 27. t. - 251fasc., és a jelentést az OMP-ról, in: Lungu, M. C., Negreanu, I. A. (Szerk.), România în jocul marilor puteri 1939-1941. Documente 1938-1941, București, 2000., 109-151 o.

³⁹ Részletesebben lásd: Bárdi Nándor: Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére. A magyar elképzelések 1918-1940. In: Bárdi Nándor (szerk.): Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában. Technikák és hagyományok, Budapest, 2000, 137-181. Uő.: A szupremácia és az önrendelkezés igénye. Javaslatok, tervek, az erdélyi kérdés rendezésére (1918-1940). In: Források és stratégiák. A II. Összehasonlító magyar kisebbségtörténeti szimpózium előadásai, Székelyudvarhely 1997 aug. 21-22. Csíkszereda, 1999, 29-114 (főleg: 90-103).

⁴⁰ Lásd: (Szász Endre?) vezércikkét : Új élet a romokon ? In: Keleti Újság, 1933. március 2, 1. o.

⁴¹ Lásd: „A német 'nemzeti' forradalom mérlege”. In: Keleti Újság, 1933. március 15, 6. o.

⁴² Lásd: Jakab György: Elhamvadt tüzek margójára. In: Keleti Újság, 1933. május 17, 5. o.; „Nürnberg paragrafusai”, vezércikk 1935. szeptember 18-án, 1. o.

⁴³ Lásd: „Politikai divatok”. In: Keleti Újság, 1933. március 16, 1. o.

⁴⁴ Lásd: Hexner Béla: Az autarkia-tesvérháború, a tudás-biztos jövő. In: Keleti Újság, 1933. február 1, 6. o. Hexner Sulyok vezércikkére válaszol, lásd Erdélyi Lapok, 1933. jan. 23, 1. o.; azonkívül: Keleti Újság: „Utunk a régi”, vezércikk 1933. május 7-én.

⁴⁵ Lásd: Erdélyi Lapok: Hitler a hatalomban. Világjelentősége van a német belpolitikai fordulatnak, (vezércikk) 1933. febr. 1, 1. o. A cikket a Paál István (Paál Árpád fia) által elkészített katalógus szerint (mely a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeumban a Paál Á. Hagyatékban van) maga Paál Á. írta.

⁴⁶ Lásd: „S.“: Olvasók és szavazók. In: Erdélyi Lapok, 1933. márc. 11., 1–2 o.

⁴⁷ Gyárfás E. viszonyát a jobboldalhoz, az EL-hoz fűződő „főmunkatársi“ viszonyán túlmenően az is megvilágítja, hogy egy román rendőrségi jelentés szerint ő annak a politikának híve volt, amelyik a legjobban Gömbös neve által fémjelezhető, lásd ASB, Dir. Gen. a Pol., Fond Nr. 2349, 131/1936, f. 1–10; uo., 106/1935, f. 26.

⁴⁸ Lásd: Mikó, i. m., 190. l. Mikó 1931 decemberére teszi a gyűlést, a kolozsvári újságok ellenben 1932 jan. 4-re (l. Friss Hírek, 1932. jan. 5; Keleti Újság, 1932. jan. 6). Mikó szerint Sulyok (aki akkor 37 éves volt) vezette az elégedetlenkedők csoportját, viszont több korabeli tudósítás szerint Sulyok minden közösséget megtagadott velük (lásd Bányai Ernő cikkét „Gróf Bethlen György másfélórás beszámolója a MP parlamenti küzdelmeiről”, Brassói Lapok, 1932. jan. 6, 8. o; Ellenzék, 1932 jan. 5, 1. o.).

⁴⁹ Lásd: „Egy kis misztifikáció“, Keleti Újság, 1932. jan. 6, 1–4. és 6. o.

⁵⁰ Lásd: Friss Hírek, 1932. jan. 5, 1. o.

⁵¹ Lásd: Friss Hírek, 1932. márc. 1, 2. o.

⁵² Lásd: Friss Hírek, 1932. márc. 18., 2. o.

⁵³ Lásd: Albrecht Dezső: Kisebbségi realpolitika. In: MK (12) 1933., 75–91. o, idézet: 78.

⁵⁴ Lásd: a 44. lábjegyzetet.

⁵⁵ Albrecht: Kisebbségi realpolitika: MK 1933, 82. o.

⁵⁶ Sulyok elképzeléseit fennebb már ismertettük. Albrechtről még annyi legyen megjegyezve, hogy a 30-as évek második felében mindinkább jobbra tolódott és Észak-Erdély visszacsatolása után a magyar képviselőházban mint az Erdélyi Párt képviselője (Paál Árpáddal együtt) a zsidótörvény elfogadása mellett szólalt fel, antiszemita szempontokat hangoztatva. (Lásd: „Erdély a magyar képviselőházban”. Az Erdélyi Párt kiadása, Kolozsvár, 1942, 102. o.)

⁵⁷ Jakabffy-Páll, i. m., 142. o.

⁵⁸ Lásd: Cseke Péter: A keresztény erkölcs szerepe a kisebbségi ifjúságnevelésben. In: Uő.: Metaforától az élet felé. Kisebbségi értelmiség – kisebbségi nyilvánosság. Tanulmányok. Bukarest–Kolozsvár, 1997, 15–26. l. (előszőr: Hitel, 1996. (9. évf.), 12, 65–77 l.)

⁵⁹ Lásd: Balázs Sándor: Egy hídverési kísérlet – tanulságokkal. In: Valóság, 1987. (30. évf.), 2, 21–34. o.

⁶⁰ Lásd: Gyimesy Jenő Balázs (szerk.): Erdély a mienk! Erdélyi emlékkönyv, Kolozsvár, 1940., 221–222. o.

⁶¹ Uo.

⁶² Sulyok utolsó vezércikke az Erdélyi Lapokban 1939. január 29-én jelent meg; tevékenységéről a lap utoljára 1939. júl. 4-én tesz említést, amikor mint az újonnan alakult Magyar Népközösség nagyváradi tagozatának kulturális szakosztálya tagjaként tünteti fel.